

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

127:3. 2007

Manligt och omanligt på Karlberg

En studie av pennalistiskt våld inom Krigsakademiens kadettkår

Av *Esbjörn Larsson*

I ett par timmar fingo vi däruppe stå stramaste giv akt och under tiden ljöd guvernörens stämma än som det våldsammaste tordön, än som de mildaste västanfläktar, än riktade till en och en, än till oss alla, och allt detta utan att man kunde spåra någon avmattning vare sig i hans hållning eller hans tal, under det att vi å vår sida till sist endast med den allra största möda förmådde hålla oss uppräta. Men när scenen var slut fanns det nog ingen bland oss, som inte insåg att han hade rätt i vart enda ord han sagt; och från den stunden var – kan man säga – karlbergspenalismen för långa tider så gott som helt och hållet avlyst.¹

På detta sätt beskriver översten och den forne kadetten Claës Bratt hur det gick till när guvernören Gustaf Lagercrantz satte stopp för pennalismen inom Krigsakademiens kadettkår år 1862. Den uppsträckning som kadetterna i tredje klass fick hade sin grund i att några av dess kadetter hade givit en yngre kadett så kallat klasstryk, efter att han hade klått upp en av deras kamrater.²

Intressant nog lever denna händelse inte bara vidare i Bratts självbiografiska betraktelser, utan den har också lämnat spår efter sig i Krigsskolans arkiv. Dess handlingar visar inte bara att pennalismen ingalunda försvann efter guvernörens brandtal. De visar också att detta inte var första gången som

1. Kadettminnen av överste Claës Christian August Bratt 1927, Forna kadetters arkiv 40 (FKA), Krigsarkivet (KrA), s. 27.

2. Bratt, Kadettminnen 1927, FKA, KrA, s. 26–28, Se även Claes Bratt, *Minnesbilder från en nittio-tvåårig levnad*, Stockholm 1937, s. 39f.

Fil. dr Esbjörn Larsson, f. 1968, koordinator vid den Nationella forskarskolan i utbildningshistoria. Larsson disputerade 2005 på avhandlingen *Från adlig uppfostran till borgerlig utbildning: Kungl. Krigsakademien mellan åren 1792 och 1866* och har därefter bl.a. utgivit *Att rätt förfoga över tingen: historiska studier av styrning och maktutövning* (2007) tillsammans med Johannes Fredriksson. För närvarande forskar han om reallinjens uppkomst genom en studie av Nya elementarskolans verksamhet under 1800-talets första hälft.

Adress: Institutionen för utbildning, kultur och medier, Uppsala universitet, Box 2136, 750 02 Uppsala

E-post: Esbjorn.Larsson@edu.uu.se

skolledningen agerade i frågan.³ Därtill ger detta material möjlighet till en närmare inblick i hur kadettlivet formade unga medel- och överklasspojkar vid 1800-talets mitt.⁴

I denna text kommer den beskrivna händelsen att ställas mot en annan episod som utspelade sig under hösten 1862 – den upprepade misshandeln av en kadett i första klass. Syftet med detta studium är att visa på genusperspektivets oundgänglighet för förståelsen av dels skolledningens agerande i disciplinärenden, dels den manlighetsfostran som kadetterna ägnade sig åt. Innan denna analys tar vid skall vi dock stifta närmare bekantskap med händelserna under den aktuella hösten.

Några händelser på Karlberg

Under första veckan i september 1862 misshandlades kadetten Carl Arvid Egerström inte mindre än tre gånger av äldre kadetter, först av Ernst August Törnsten vid två tillfällen och sedan av Hjalmar Andersson och Casimir Lewenhaupt vid ett tillfälle. När dessa händelser upptäcktes reagerade skolledningen med förhör och de utpekade våldsverkarna sattes i arrest medan Egerström permitterades. Väl tillbaka på Karlberg stannade Egerström inte mer än en månad på skolan innan han rymde. I de förhör som följde på hans rymning uppgav den då 16-årige kadetten att han kort efter sin ankomst till Karlberg, i maj samma år, hade börjat vantrivas och att han då tråkats av sina kamrater. Egerström berättade också om den hårda behandlingen och de handripliga tillrättavisningar han fått av de äldre kadetterna.⁵

Efter händelserna i början av september hade Egerström enligt egen utsago inte utsatts för mer fysiskt våld. I stället fick han utstå vad vi i dag skulle kalla psykisk mobbing. Till skillnad från händelserna i början av september gjorde de anklagade denna gång enbart smärre medgivanden. I stället påpekades en rad brister i Egerströms uppförande. Vidare ifrågasatte skolledningen nu såväl Egerströms vittnesmål som hans eget uppträdande.⁶ Några

3. En närmare analys av skolledningens agerande återfinns i Esbjörn Larsson, *Från adlig uppfostran till borgerlig utbildning. Kungl. Krigsakademien mellan åren 1792 och 1866*, Uppsala 2005, s. 297–302.

4. Kungliga Krigsakademien på Karlbergs slott (1792–1866) skiljde sig på en rad punkter från vad vi i dag förknippar med officersutbildning. Exempelvis krävdes ingen militär erfarenhet för att bli kadett och kadetterna antogs redan i nedre tonåren. Vidare var mycket av den undervisning som bedrevs på Karlberg att betrakta som civil realläroverksutbildning. Se Larsson 2005, s. 22f.

5. Protokoll 6/9 1862a, 6/9 1862b, 13/9 1862, 22/10 1862, Disciplinhandlingar (Dh) 1850–59–1864, vol. 1, F VIII, Stabsavdelningen med skolexpeditionen (SMS), Kungl. Krigsskolans arkiv 219:2b (KKA), KrA; Dagrapportjournal 1860–1868, D V, Inkomna handlingar (IH), Militäravdelningen (Ma), Krigsskolan 219:2a (KsA), KrA.

6. Protokoll 22/10 1862, 26–28/10 1862, Dh 1850–59–1864, vol. 1, F VIII, SMS, KKA, KrA.

ytterligare åtgärder i frågan blev därför aldrig aktuella och vid oktobers månads slut lämnade Egerström Krigsakademien på sin faders begäran.⁷ Detta innebar även slutet på hans militära karriär. Egerström dog vid 29 års ålder som godsägare på Södertörn.⁸

Drygt två veckor efter det att Egerström lämnade Krigsakademien utspejade sig de händelser som föranledde guvernören Lagercrantz' nämnda förmaningstal. Den 15 november 1862 hade tredjeklassaren Victor Rehbinder hamnat i slagsmål och fått stryk av andraklassaren Alexander Schenström. Några timmar efter slagsmålet hämtades Schenström i sitt klassrum av tre kadetter ur tredje klassen – Conrad Reventlow, Axel Sandels och Carl Sederholm. Tredje klassen hade då beslutat att ge Schenström klasstryk för hans tilltag. Misshandeln hann dock inte fullbordas innan en kadett ur fjärde klass avbröt tillställningen. Enligt protokollen utdelades slag av Rehbinder, Reventlow och Sandels, men även av Bror Lidman och Axel Wästfelt.⁹

Skolledningens dom var i detta fall betydligt hårdare än den man avkunnade i början av september. För medan Törnsten, Andersson och Lewenhaupt fick permissionsförbud och 28 dagars svår arrest, relegerades Lidman, Rehbinder, Reventlow, Sandels, Wästfelt och Sederholm.¹⁰ Relegering innebar i och för sig inte slutet på dessa kadeters karriär, utan samtliga sex återvände till Karlberg redan nästkommande år.¹¹

Som framgår finns det en tydlig skillnad i skolledningens sätt att agera. I och för sig bestraffades våldverkarna i bägge fallen, men det finns vid första anblicken ingen självklar förklaring till varför man i det första fallet nöjde sig med att döma de skyldiga till arreststraff, medan man i det senare relegerade de inblandade.

Ser man till det faktiska våld som utövades fick Egerström troligtvis utstå mer av fysisk misshandel än Schenström. Enligt samstämmiga uppgifter blev Egerström nypt av Törnsten i både armar och lår under förmiddagslektionen den 2 september och denna misshandel fortsatte även kommande dag. Därefter följde ytterligare fysiska angrepp den 4 september, då kadetterna An-

7. Brev från kommandör Egerström till Krigsakademiens kansler 29/10 1862, Till Majors-Expeditionen ankomne handlingar (AHRM) år 1862, IH, D II, Ma, KsA, KrA.

8. Carl Hulthander, *Biografiska anteckningar från Carlberg 1792–1892*. Norrköping 1892, s. 205.

9. Protokoll 19/11 1862, Dh 1850–59–1864, vol. 1, F VIII, SMS, KKA, KrA; Brev till guvernörsämbetet 24/11 1862, AHRM 1862, IH, D II, Ma, KsA, KrA.

10. Straffregister (Sr) 1848–1875, vol. 4, D IX, SMS, KKA, KrA.

11. Brev till Krigsakademiens kansler 7/4 1863, Kungl. bref och General ordres (KBGO) 1860–1865, IH, D I A, Ma, KsA, KrA.

dersson och Lewenhaupt utdelade mellan sex och sju slag med en så kallad huggare (dock med baljan påsatt).¹² Hårdheten i slagen är självfallet svåra att bedöma, men enligt ett bevarat läkarintyg kunde Egerström uppvisa ”några obetydliga blånader, af vid ett pars 1 tums utsträckning”.¹³

Till skillnad från Egerström fick Schenström inte bara utstå fysiskt våld utan slog också tillbaka. Enligt förhørsprotokollet kom Rehbinder in i den nedre avdelningen på eftermiddagen den 15 november. Schenström hade då, på skämt, tagit tag i Rehbinders öron bakifrån och hållit fast honom så en stund. När Rehbinder sedan blev fri gav han Schenström en örfil, varefter de började brottas. Brottningen slutade med att Schenström fick Rehbinders huvud under sin arm, varvid han gav honom ett par slag i ansiktet. Schenström blev å sin sida ”klöst i synen” av Rehbinder. Gällande den bestraffning som tredje klassen gav Schenström går meningarna isär i fråga om hur många slag som utdelades. Den slagne själv uppgav att han fick ta emot fem slag av den dag som användes vid bestraffningen, medan det bland hans antagonister fanns de som hävdade att det delades ut så många som tio till tolv rapp. Att döma av övriga vittnesmål torde det dock ha rört sig om mellan sex och sju slag.¹⁴ Något läkarintyg har inte återfunnits rörande Schenström. Vidare finns det i Schenströms fall inte heller några uppgifter om märken efter misshandeln, något som förekommer på flera ställen i de protokoll som upprättades efter den misshandel Egerström fick utstå.¹⁵

Utöver själva våldet kan man även tänka sig att andra omständigheter, såsom förövarnas ålder eller tidigare försyndelser, kan ha påverkat skolledningens val av påföljd. Att ålder spelade en viss roll i det senare av de två fallen framgår av det relegeringsbeslut som fattades den 24 november 1862. Av beslutet framgår att man i det aktuella fallet tagit hänsyn till det faktum att skolledningen tidigare – genom såväl kraftiga varningar som disciplinpåföljder – reagerat mot pennalism inom kadettkåren. Vidare framhölls även det faktum att de flesta inblandade var myndiga, samt att de genom sitt uppträdande visat ”bevis på en oriktig uppfattning af sann militärisk anda och fordringarna af en riktig disciplin”. Därtill poängterades också faran för akademiens anseende och förtroende om man skulle ha överseende med det som hänt.¹⁶

12. Protokoll 6/9 1862a, 6/9 1862b, 13/9 1862, Dh 1850–59–1864, vol. 1, F VIII, SMS, KKA, KrA.

13. Läkarintyg 13/9 1862, Dh 1850–59–1864, vol. 1, F VIII, SMS, KKA, KrA.

14. Protokoll 19/11 1862, Dh 1850–59–1864, vol. 1, F VIII, SMS, KKA, KrA.

15. Protokoll 6/9 1862a, 6/9 1862b, 13/9 1862, Dh 1850–59–1864, vol. 1, F VIII, SMS, KKA, KrA.

16. Brev till guvernörsämbetet 24/11 1862, AHRM 1862, IH, D II, Ma, KsA, KrA.

Intressant nog finns det inga större skillnader mellan de bägge fallen i fråga om de inblandades ålder. I och för sig var Lidman, Reventlow, Sandels och Sederholm över 20 år vid tillfället, men 18-åringarna Rehbinders och Wästfelt var faktiskt årsbarn med Törnsten och året yngre än Andersson och Lewenhaupt.¹⁷ Inte heller i de inblandade kadetternas tidigare uppträdande finner man en självklar förklaring till skillnaderna i påföljd. I Rehbinders och Törnstens fall finns inga anteckningar om andra brott mot ordningsstadgan och i de övrigas fall rör det sig om lindrigare förseelser. Ett undantag är Andersson som inte bara samlat på sig fler anmärkningar än de övriga inblandade, utan också i fortsättningen utmärkte sig genom ett mindre lämpligt beteende.¹⁸

Utöver ålder och tidigare uppträdande skulle också kadetternas sociala bakgrund kunna tänkas ha utgjort en faktor. En närmare granskning av de inblandades bakgrund visar emellertid inget som tyder på det. I stället framstår besluten faktiskt som än mer besynnerliga. I och för sig var Schenströms far borgmästare, men detta skall jämföras med Egerströms far, som var kommandör i flottan. Därtill hade Egerströms far själv varit kadett vid Karlberg och Carl Arvids morfar, medicine doktor Erik Carl Trafvenfelt, hade tjänstgjort som överläkare vid Krigsakademien i 22 år.¹⁹

Inte heller bland de utpekade våldsverkarna finns det några tecken som tyder på att man tog hänsyn till vilka det var som stod anklagade. Bland Egerströms antagonister återfanns sonen till kaptenen greve Adolf Lewenhaupt, men också söner till teaterdirektören Oscar Andersson och kaptenen August Törnsten. Detta kan jämföras med de sex kadetter som relegerades efter misshandeln av Schenström: söner till den danske godsägaren greve Ejnar Reventlow, kammarherren friherre Wilhelm Rehbinders, den forne Karlbergskadetten major Lars Sandels, livmedikus Fritz Wästfelt, kaptenen Alexander Sederholm samt domprosten Sven Lidman.²⁰

Som synes förefaller skolledningens handlade i de aktuella fallen än mer märkligt vid beaktande av vilka som var inblandade och det våld som faktiskt

17. Hulthander 1892, s. 188, 190f., 195, 198, 201.

18. Nr 45 Andersson relegerades från Krigsakademien sommaren 1863; Sr 1848–1875, vol. 4, D IX, SMS, KKA, KrA.

19. Hulthander 1892, s. 86, 199, 205; "Adliga ätten Trafvenfelt" i *Riddarhusets stamtavlor* (CD-ROM), Stockholm 2000, nr 519, tab. 15.

20. Hulthander 1892, s. 74, 188, 190f., 195, 198, 201; *Riddarhusets stamtavlor* 2000: "Grevliga ätten Lewenhaupt", nr 2, tab. 64; "Adliga ätten Reventlow", nr 2335, tab. 1; "Friherrliga ätten Rehbinders", nr 77, tab. 61; "Adliga ätten Sandels", nr 2006, tab. 4; "Adliga ätten Wästfelt", nr 1035, tab. 54.

utövades. Detta gör att endast fallens kronologiska ordning kvarstår som en uppenbar förklaring till skillnaderna i påföljd.

En närmare studie av andra fall av misshandel inom kadettkåren gör dock att även denna förklaring framstår som problematisk. För inte nog med att det också i fortsättningen förekom fall av misshandel som inte ledde till relegering,²¹ var avstängningsbeslutet den 24 november 1862 inte det första som fattades på grund av kadetters pennialism. Liknande beslut togs den 31 augusti 1855, då två kadetter relegerades för att ha misshandlat kamrater,²² och den 23 september 1850, då fem kadetter entledigades ”för utöfvad misshandling mot yngre kadetter”.²³ Det som gör det sistnämnda exemplet speciellt intressant är inte bara det faktum att även detta fall omtalats i den självbiografiska litteraturen såsom resultatet av förändringar i skolledningen,²⁴ utan också att det kronologiskt följdes av ett tämligen omfattande misshandelsfall, vilket inte ledde till att någon av förövarna relegerades. I likhet med fallet Egerström var det i stället offret som fick lämna Karlberg.

Måndagen den 9 december 1850 – inte fullt tre månader efter det att Krigsakademien relegerat fem kadetter för att ha misshandlat yngre kamrater – ankom Fredric Wilhelm Brauer som nyinskriven kadett till Karlberg. Brauer stannade emellertid inte ens veckan ut vid Krigsakademien, utan redan den 15 december nämns han som avviken i dagrapportjournalen. Han återkom sedan på torsdagen nästkommande vecka, men permitterades samma dag. Söndagen den 19 januari 1851 rapporterades Brauer åter igen som avviken och den 25 samma månad entledigades han från Krigsakademien på sin moders begäran.²⁵

Trots att Brauer bara var på Karlberg någon vecka finns det ingen annan kadett under 1850- och 1860-talen som så ofta förekommer i sina kamraters straffregister. Inte mindre än 27 olika kadetter bestraffades för misshandeln av honom.²⁶ Att skolledningen var medveten om att Brauer lämnade Karlberg på grund av pennialism bekräftas av ett Kungl. brev som berättar att Brauer

21. Nr 126 Claassen dömdes till lindrig arrest den 12/10 1869 för att "[h]andgripligen tillrättaviserat en kadett", och nr 102 Ridderstad fick 6 dagars svår arrest den 6/7 1870 för att han "slagit och oqvädat en kadett"; Sr 1848–1875, vol. 4, D IX, SMS, KKA, KrA.

22. Nr 147 Lilliestråle och nr 119 von Knorring, Sr 1848–1875, vol. 4, D IX, SMS, KKA, KrA.

23. Nr 178 Wachtmeister, nr 151 Aminoff, nr 70 Ehrenheim, nr 72 von Hennings och nr 24 Schander, Sr 1848–1875, vol. 4, D IX, SMS, KKA, KrA.

24. I det aktuella fallet "en sträng och kraftfull tjänstgörande major"; Knut Reutersvärd, *Kadettlif på Karlberg för 50 år sedan*, Stockholm 1908, s. 18.

25. Dagrapportjournal 1845–1852, DV, IH, Ma, KsA, KrA.

26. För en utförlig beskrivning av denna misshandel, se Larsson 2005, s. 287f.

tvingats lämna akademien redan efter åtta dagar på grund av "mot honom af kamrater utöfvad våldsamt behandling".²⁷ I likhet med Egerström gjorde inte heller Fredric Wilhelm Brauer någon militär karriär; han blev i stället sjöman.²⁸

Att problematisera kadettlivet genom studiet av manlighet

Mot bakgrund av såväl de fall som är i fokus för denna studie som ytterligare fall av misshandel inom kadettkåren, står det tämligen klart att Krigsakademiens ledning hade en minst sagt vacklande hållning i synen på kadettkårens interna förehavanden. I syfte att hitta en plausibel förklaring till agerandet i samband med händelserna 1862 och för att förstå den verksamhet som bedrevs på Karlberg under 1860-talet kommer de aktuella fallen att vidare analyseras med stöd i forskning om manlighet. Ett sådant angreppssätt gör det även möjligt att sätta in pennialismen i ett sammanhang, vilket är avgörande om man vill försöka komma bort från den rent vardagliga förståelsen av våld som ett resultat av affekter eller som ett uttryck för ondska.²⁹ I det följande kommer jag att ta upp tre aspekter som varit framträdande i tidigare forskning: homosocialitet, manliga motbilder samt manligt våld.

Vid studiet av manlighet har framför allt homosocialiteten, den manliga vänskapen, framhållits som central. John Tosh hävdar bland annat att: "In any society where women are regarded as markedly inferior or different, close friendship between males is likely to flourish."³⁰ Liknande tankar framförs även av Michael S. Kimmel som menar att manlighet mäts genom andra mäns gillande, vilket gör att män ständigt testas och tvingas bevisa sin manlighet. Förhållande av våld och skryt om sexuella erövringar framhålls som exempel på detta. Även risken för att tappa ansiktet ses som en stark drivkraft som kan förklara individuella mäns handlande.³¹

27. Kungl. brev 5/3 1851, KBGO 1851-1859, D I A, IH, Ma, KsA, KrA.

28. Hulthander 1892, s. 168.

29. Se exempelvis Anton Blok "The enigma of senseless violence", i Jon Abbink & Göran Aijmer (red.), *Meanings of violence: a cross cultural perspective*, Oxford 2000; Marie Lindstedt Cronberg & Eva Österberg, "Våldets mening: att sätta in våldet i dess kulturella sammanhang", i Eva Österberg & Marie Lindstedt Cronberg (red.), *Våldets mening: makt, minne, myt*, Lund 2004; Karin Hassan Jansson, "Våld som aggression eller kommunikation? Hemfridsbrott 1550-1650", *Historisk tidskrift* 126:3, 2006.

30. John Tosh, *A man's place: masculinity and the middle-class home in Victorian England*, New Haven & London 1999, s. 109.

31. Michael S. Kimmel, "Masculinity as homophobia", i Harry Brod & Michael Kaufman (red.) *Theorizing masculinities*, London 1994, s. 128f.

Homosocialitetens förutsättningar kan i det här sammanhanget ses mot bakgrund av Toshs studier av 1800-talets medelklassmaskulinitet utifrån tre olika arenor – hemmet, arbetet och de exklusivt manliga organisationerna. Den sistnämnda arenan förkroppsligar i detta avseende mäns privilegierade tillträde till den offentliga sfären. Hos Tosh framhålls bland annat *public schools* som en sådan organisation, genom deras funktion som ett försvar för könsprivilegierna samtidigt som deras disciplinering av individen verkade för en patriarkal stabilitet.³²

Enligt Tosh krävde ungdomsåren att pojken först måste frigöra sig från den kvinnliga sfären för att sedan som vuxen man återinträda i familjen. I denna process verkar mycket av unga pojkars uppfostran ha handlat om att ingjuta maskulin självständighet i den unge mannen. En av de viktigaste förändringarna inom den manliga medelklasskulturen i 1800-talets England var *public schools* allt starkare ställning. Tosh ser framför allt två skäl till det ökade intresset för dessa skolor, dels föräldrarnas krympande möjligheter att på egen hand sörja för sina söners uppfostran, dels internatskolemiljön som kontrast till hemmet. Med utgångspunkt i det sistnämnda kan *public schools* närmast ses som snabbkurser i manlighet, genom deras avsaknad av såväl kvinnor som referenser till det kvinnliga. Nyckelordet självständighet blir här tydligt i och med att pojkarnas oövervakade samvaro ofta gick stick i stäv med den moraliska manlighet som predikades från katedrar och predikstolar. Så länge inga skandaler uppstod sågs dock väckandet av pojkarnas självständighet som överordnat andra effekter av internatlivet, och skolans hårda vardag framhölls snarast som danande.³³

Toshs bild av de engelska internatskolorna kan med fördel ställas mot David Tjeders studie av det svenska studentlivet under 1800-talet. I likhet med vardagen för den engelska medelklassens söner var även de svenska studenternas liv ett slags förberedelse för vuxenvärlden. I den homosociala gemenskap som studentkretsarna utgjorde hyllades såväl drickande som våldsutövning, trots att detta knappast sågs som några dygder bland de övre samhällsskikten. Enligt Tjeder var det studentikosa levernet emellertid inte någon

32. John Tosh, "What should historians do with masculinity? Reflections on nineteenth-century Britain", *History Workshop Journal* 1994, s. 184, 186f.

33. Tosh 1999, s. 112–119. För mer utförliga beskrivningar, se Jonathan Gathorne-Hardy, *The public school phenomenon, 1597–1977*, London 1977, s. 58–60.

modell för den vuxne medelklassmannen, utan studentåren sågs snarast som en tid då man skulle leka rommen av sig.³⁴

Internatskolans danande effekter har även uppmärksammats av Christine Heward i hennes studier av det tidiga 1900-talets *public schools*.³⁵ Enligt Heward kan dessa skolor ses som drivhus för landets ledarskikt. Genom en manlighetsfostran som kännetecknades av exklusiv social rekrytering, stark socialisering i ett strikt hierarkiskt system, hård psykisk press och konkurrens, skapades ledande män för morgondagen. I denna miljö sågs det kvinnliga som synonymt med underordnande och svaghet och blev därigenom närmast *public schools* antites. Internatlivets hårda skolning syftade inte bara till att stärka pojkar och ingjuta självdisciplin, utan även till ett hierarkiskt inordnande inom ramen för gruppen. En intressant reflektion kring livet vid *public schools* rör progressionen i dess manlighetsfostran. För samtidigt som de nyanlända underordnades följde med stigande ålder även uppgiften att själv underordna andra, en övning i ledarskap som uppfattades som själva ryggraden i det engelska *public school*-systemet.³⁶ Genom ingående studier av Krigsakademien kan man märka tydliga likheter mellan dess verksamhet och den miljö som engelska internatskolor utgjorde.³⁷ Även på Karlberg åtnjöt ynglingarna visst självstyre och det fanns också en tydlig hierarki som gjorde att kadetten successivt gick från en underordnad till en överordnad position.³⁸

När bristande manlighet diskuteras tas ofta utgångspunkt i George Mosses tanke om motbilder, eller så kallade kontratyper (*countertypes*), som en viktig del i skapandet och upprätthållandet av manliga idealbilder.³⁹ Förenklat kan man säga att kontratyperna är ett sätt att måla upp hot i form av stereotyper genom vilka den sunda manligheten stärks.⁴⁰ När Tjeder tar hjälp av Mosses

34. David Tjeder, *The power of character: middle-class masculinities, 1800–1900*, Stockholm 2003, s. 125–127. Se även David Tjeder, "Borgerlighetens sköra manlighet", i Jørgen Lorentzen & Claes Ekenstam (red.), *Män i Norden: manlighet och modernitet 1840–1940*, Möklinta 2006, s. 68–70.

35. Se Christine Heward, *Making a man of him: parents and their sons' education at an English public school 1929–50*, London 1988, kap. 9.

36. Christine Heward, "Public school masculinities: an essay in gender and power", i Roy Lowe (red.) *History of education: major themes: education in its social context*, 2, London & New York 2000, s. 521f.

37. Detta gäller i viss mån även förhållandena vid de svenska läroverken. Se Christina Florin & Ulla Johansson, "Där de härliga lagrarna gro...": *Kultur, klass och kön i det svenska läroverket 1850–1914*, Stockholm 1993, s. 51, 281.

38. Larsson 2005, s. 273, 276, 291.

39. Se exv. Claes Ekenstam, "Män, manlighet och omanlighet i historien", i Lorentzen & Ekenstam (red.) 2006, s. 33.

40. George L. Mosse, *The image of man: the creation of modern masculinity*, New York 1996, kap. 4.

begrepp i sin studie av det svenska 1800-talets medelklassmaskuliniteter ifrågasätts bland annat kontratypen som något som enbart bidrog till att stärka det manliga idealet. Med stöd i de avskräckande stereotyper som framträdde i 1800-talets uppfostringslitteratur – drinkaren och spelaren – hävdar Tjeder att kontratypen inte alltid var att se som något som bidrog till att stärka den normativa manligheten. Det svenska 1800-talets kontratyper var i stället ett reellt hot för varje man som inte kunde kontrollera sina passioner. Därmed var dessa motbilder något mer än bara en stereotyp att förhålla sig till.⁴¹

Kopplingen mellan manlighet och våld har diskuterats i en rad sammanhang.⁴² Då utvecklingen under 1800-talet beskrivs talas det ofta om en förändrad manlig våldskultur och Inger Lövkrona menar till och med att fysiskt våld blev något som framför allt fattiga män ägnade sig åt.⁴³ Knut Kolnar väljer i stället att tala om en våldsbalans där mannen skulle kunna visa självbehärskning, utan att för den sakens skull förlora kapaciteten att utöva fysiskt våld. Vidare tar han hjälp av begreppen centripetalt och peripetalt våld för att tydliggöra hur våld både kan bekräfta manlighet och göra att manligheten ifrågasätts.⁴⁴

Manligt och omanligt år 1862

Det kan vid första anblicken kännas enkelt att helt arbiträrt stämpla Egerström såsom omanlig utifrån det faktum att han var den som blev slagen. Ett sådant antagande innebär dock att man föregår själva analysen. I stället kommer denna studie att ta sin utgångspunkt i det faktum att Egerström uteslöts ur den homosociala gemenskap som kadettkåren erbjöd.

Som framgår av såväl den självbiografiska litteraturen som skolledningens språkbruk var begreppet *kamrat* centralt för kadettgemenskapen.⁴⁵ I det aktuella fallet berördes begreppet första gången i anslutning till Törnstens misshandel av Egerström. I förhöret den 13 september anförde Törnsten

41. Tjeder 2003, s. 21f., 92–94.

42. Se exv. Inger Lövkrona, "Den våldsamme mannen", i Inger Lövkrona (red.), *Mord, misshandel och sexuella övergrepp: historiska och kulturella perspektiv på kön och våld*, Lund 2001, och där anförd litteratur.

43. Inger Lövkrona, "Blånader, blodvite och brutna näsor: manligt våld i 1800-talets Österlen", i Lövkrona (red.) 2001, s. 214. En liknande utveckling har också uppmärksammats rörande det viktorianiska England; Martin J. Wiener, *Men of blood: violence, manliness and criminal justice in Victorian England*, Cambridge 2003, s. 46, 53.

44. Knut Kolnar, "Volden", i Lorentzen & Ekenstam (red.) 2006, s. 214, 222.

45. Larsson 2005, s. 303–305.

nämligen att hans agerande hade sin grund i att Egerström "ej var omtyckt, att han ej var någon bra kamrat och att detta omdöme följt honom till Karlberg från Lyceum der förhållandet skulle hafva varit enahanda".⁴⁶ Detta ifrågasättande av Egerström som kamrat återkom även i det förhör som följde på hans rymning. Intressant nog var det då befälet som tvivlade på hans kamratskap.

När Egerström en dryg månad efter förhöret med Törnsten skulle förklara den situation som föranledde hans rymning framhöll han att det inte var på grund av misshandel som han lämnat Karlberg. Anledningen var i stället "det förakt och den allmänna ovilja för honom, som han tyckt sig märka hos kamraterna".⁴⁷ Som exempel omnämndes att han blivit kallad "rapportkarl" och "att man hånande bockat sig för honom och att man vid förbigående tillropat honom 'Usch!'"⁴⁸ Vidare namngavs inte mindre än 19 kadetter som skulle ha uppträtt på detta sätt mot honom, samtidigt som han gav exempel på en rad mer eller mindre förtäckta hot som han utsatts för. Avslutningsvis berättade Egerström också "att med undantag af no. 99 Jennings, Löfgren och 115 Hofsten hade ingen visat sig vänlig och kamratlik mot honom och då han t.ex. låg på sjukhuset, hade ej någon af kamraterna talat till honom – några hade möjligen svarat på tillfrågan, andra deremot icke".⁴⁹

Den sistnämnda utsagan ifrågasattes emellertid av en av kompaniofficerarna, underlöjtnanten Henrik Rappe. Denne hävdade att han sett Egerström samspråka med en annan kadett på sjukhuset och att Egerström därefter hade satt sig ensam i ett annat rum. Rappe menade därmed att Egerström dragit sig undan sina kamrater och inte tvärtom. Egerström bestred i och för sig denna tolkning, men erkände samtidigt att det nog var fler än tre kadetter som fortfarande pratade med honom. Efter Rappe tog majoren Anders Örn till orda och frågade Egerström om det inte var så att den ovänlighet som han tyckte sig märka hos kamraterna egentligen var inbillad. Han hävdade också att om Egerström inte hade dragit sig undan skulle han nog ha "sett sig behandlad såsom lika god kamrat, som hvar och en annan".⁵⁰ I sitt svar medgav Egerström att majoren till en viss del hade rätt. Egerström hade själv önskat att få komma till Karlberg, men kort efter ankomsten hade han ångrat sig, då

46. Protokoll 13/9 1862, Dh 1850-59-1864, vol. 1, F VIII, SMS, KKA, KrA.

47. Protokoll 22/9 1862, Dh 1850-59-1864, vol. 1, F VIII, SMS, KKA, KrA.

48. Ibid.

49. Protokoll 22/10 1862, Dh 1850-59-1864, vol. 1, F VIII, SMS, KKA, KrA.

50. Ibid.

"han 'kände sig så instängd här på Carlberg om sommaren". Hans kamrater hade av den anledningen "börjat drifva gäck med honom, emedan de tyckte han var klemig och detta hade naturligtvis, tillika med de förr omnämnde skälen, förmått honom att söka aflägsna sig från Carlberg".⁵¹

Till bilden av Egerström som "klemig" kan vidare fogas en detalj rörande Törnstens uppträdande den 2 september. Enligt Egerström skulle Törnsten nämligen ha sagt "du ser så gullig ut", samtidigt som han nöp Egerström i armarna och på låren.⁵² Huruvida detta uttalande är att se som ett uttryck för någon form av attraktion, eller om det bara var ett sätt att förnedra Egerström, är självklart svårt att bedöma. Däremot bidrar yttrandet tillsammans med bilden av Egerström som klemig att ge intryck av att Egerström uppfattades som omanlig.

Utöver den mer generella bilden av Egerström som klemig och som bristande i sitt kamratskap avslöjar protokollen även mer konkreta händelser som kan förklara kadettkårens ovilja gentemot honom. Framför allt verkar det ha varit det sätt på vilket Törnstens behandling av Egerström uppdagades, som väckte ont blod inom kadettkåren. Händelsen upptäcktes nämligen på onsdagskvällen – dagen efter att Törnsten nypt och smådat Egerström – när Egerström var hemma på eftermiddagspermission. Egerströms far hade då upptäckt att hans son gick illa. När han frågade om orsaken till sonens skada avslöjades misshandeln och Törnsten hamnade därefter i arresten. Dagen därpå kallade Andersson och Lewenhaupt på Egerström, för att denne skulle förklara sig. Enligt Lewenhaupts egen berättelse hade han då frågat Egerström hur det kunde komma sig att "han kunde gå på gatan utan att linka efter han genom sin gång hemma gifvit sin fader anledning att efterfråga orsaken".⁵³ Egerström blev sedan tillsagd att gå som han gjort hemma, varefter Lewenhaupt sade åt honom att lägga upp sig så han kunde få sitt straff.⁵⁴

Denna reaktion på Egerströms agerande stämmer väl överens med den bild av kadettkårens *esprit de corps* som Gustaf Oxenstierna förmedlade redan under 1840-talet, "ty spring med sqvaller ansågs med rätta för så vanhederligt, att det icke kunde falla någon in att härmed förnedra sig sjelf och korp- sen".⁵⁵ Att Egerström genom sin gång ansågs bryta mot denna hävdvunna

51. Ibid.

52. Protokoll 13/9 1862, Dh 1850–59–1864, vol. 1, F VIII, SMS, KKA, KrA.

53. Ibid.

54. Ibid.

55. Erik Gustaf Oxenstierna, *Kadetten, eller Carlberg för nära trettio år sedan: vänligen tillagnad förädn och nuvarande kadetter af en f.d. kadett*, Stockholm 1843, s. 40.

kåranda är tämligen uppenbart och kanske inte heller särskilt förvånande. Mer anmärkningsvärt är dock att även förhørsledningen ifrågasatte Egerströms gång, varvid Egerström i förhöret faktiskt fick erkänna att han gått sämre än vad han hade behövt göra när han var hemma på permission.⁵⁶ Det var alltså inte bara kadetterna, utan även officerarna, som ifrågasatte Egerströms uppförande.

I detta sammanhang kan även nämnas hur den sistnämnda misshandeln upptäcktes. Enligt en av kompaniofficerarna, löjtnanten Ernst Horn, hade han med anledning av Törnstens bestraffning haft Egerström under speciell uppsikt, eftersom han befarade att övriga kadetter kunde hysa ovilja gentemot honom. Under fredagskvällen hade Horn märkt att Egerström var "missmodig" och frågade därför hur det var fatt. Egerström berättade då vad som hade hänt och händelsen bekräftades även av att "tydliga märken ännu finnes å Egerströms rygg".⁵⁷ Att Egerström även klandrades för att den andra misshandeln blivit upptäckt framgår av det förhör som hölls med anledning av hans rymning. Förutom den mer allmänt hållna ovilja som tidigare nämnts berättade Egerström också att kadetten Nils Nordenfeldt "en gång frågat honom huru han kunde bära sig så dumt åt, att rapportera kamrater", och att Sixten Nisbeth frågat honom i matsalen: "om Du får mera stryk ämnar Du då rapportera det?" Vidare skulle även Carl Juhlin-Dannfelt sagt att Egerström skulle få mer stryk då han kom upp i andra klass.⁵⁸

Som framkommit ansågs Egerström brista i sin manlighet på två olika sätt, dels i sin person, dels utifrån sitt handlande i de specifika situationerna. Det var uppfattningen av Egerström som "klemig", "gullig" och "ingen god kamrat" – i kombination med att han angav sina plågoandar – som gjorde att han uteslöts ur kadettgemenskapen och till sist tvingades lämna Karlberg.

På samma sätt som Egerströms omanlighet inte kan förstås bara utifrån det faktum att han blev slagen, kan det faktum att Schenström gav Rehbinder stryk inte automatiskt ses som ett uttryck för att hans beteende uppfattades som manligt. I stället är det även här förhållandet till den homosociala gemenskapen som är utgångspunkt för analysen. Till skillnad från Egerström tycks Schenström ha varit väl integrerad i kadettgemenskapen. Han gick vid tiden för de aktuella händelserna i andra klass och hade varit vid skolan i över ett och ett halvt år. Detsamma gällde Rehbinder, som hade kommit till Karl-

56. Protokoll 13/9 1862, Dh 1850–59–1864, vol. 1, F VIII, SMS, KKA, KrA.

57. Protokoll 6/9 1862a, Dh 1850–59–1864, vol. 1, F VIII, SMS, KKA, KrA.

58. Protokoll 22/10 1862, Dh 1850–59–1864, vol. 1, F VIII, SMS, KKA, KrA.

berg bara fyra månader före Schenström och så sent som under våren 1862 flyttats upp i tredje klassen.⁵⁹ Några tidigare anteckningar om konflikter dem emellan står inte att finna och skall man tro Schenströms uppgifter i förhöret hade det inte varit något bråk mellan honom och Rehbinder tidigare, tvärtom hade de alltid varit goda vänner och skämtat med varandra.⁶⁰

Vidare finns det inga uppgifter om repressalier mot Schenström efter händelserna i november 1862. Han gick kvar på skolan trots att samtliga fem av hans antagonister kom tillbaka året därpå. I dessa kadetters straffregister finns det heller inget som tyder på att de sökte hämnd. Utöver att det saknas anteckningar om vidare våld mot Schenström finns också andra uppgifter som visar på hans plats i kadettgemenskapen. Den 17 mars 1865 fick Schenström tillsammans med 29 andra kadetter en lindrig varning för att de skall ha låtit sig bjudas på punsch av korpralen Henric Daniel Sixten Hartman, som stod i färd med att ta sin examen i slutet av månaden.⁶¹ Avslutningsvis kan även nämnas att Schenströms namn återfinns bland de 19 kadetter som enligt Egerström öppet visade honom sin ovilja efter händelserna i början av september 1862.⁶²

Redan när man ser till hur de två aktuella fallen kom till skolledningens kännedom finns det tydliga skillnader som passar väl in i de värderingar som den självbiografiska litteraturen ger uttryck för. Medan Egerström framstår som en person som inte ens vågade skvallra, utan låtsades gå dåligt för att skadan skulle upptäckas av fadern, hade Schenströms öde enligt protokollet nått kapten Knut Boman ryktesvägen.⁶³ Vidare återfinns det varken i Schenströms eller i de anklagades vittnesmål några hänvisningar till andra fall av fysiskt våld. Detta kan jämföras med Egerströms fall, där den anklagade berättade om saker som han själv utsatts för och därtill även namngav andra kadetter som fått fysiska tillrättavisningar.⁶⁴

Även omständigheterna kring den misshandel som Schenström utsattes för avslöjar intressanta detaljer om hur en kadett förväntades uppföra sig. När man kom för att hämta Schenström hade han inte försökt smita undan.

59. Hulthander 1892, s. 198f.; Officerskurserna 1860–1865, Betyg, vol. 10, B III, samt Matrikel: Officerskurserna 1854–1872, vol. 3, D IIa, Stabsavdelningen med skolexpeditionen, Kungl. Krigsskolan 219:2b, KrA.

60. Protokoll 19/11 1862, Dh 1850–59–1864, vol. 1, F VIII, SMS, KKA, KrA.

61. Sr 1848–1875, vol. 4, D IX, SMS, KKA, KrA.

62. Protokoll 22/10 1862 Dh 1850–59–1864, vol. 1, F VIII, SMS, KKA, KrA.

63. Protokoll 19/11 1862, Dh 1850–59–1864, vol. 1, F VIII, SMS, KKA, KrA.

64. Protokoll 13/9 1862, Dh 1850–59–1864, vol. 1, F VIII, SMS, KKA, KrA.

Han följde frivilligt med tredjeklassarna för att förklara sitt uppträdande. Detta agerande låg helt i linje med vad som förväntades av en kadett. Harald Oscar Prytz ger i sin självbiografiska beskrivning av företeelsen "klassmörj" intryck av att detta var en del av den inofficiella rättsordningen inom kadettkåren och att bestraffningen "alltid skedde efter noggrann undersökning af förhållandena och efter moget pröfvande samt med största rättvisa".⁶⁵ Enligt egen utsago skall Schenström emellertid inte ha trott att han "skulle blifva underkastad någon slags bestraffning som dylika bestraffningar numera helt och hållet upphört".⁶⁶ Väl i tredje klassen hade han dock tystats ned och beordrats att lägga upp sig för bestraffning. Intressant nog finns det i relegeringsbeslutets sammanfattning en formulering som försöker förklara det faktum att Schenström på detta sätt lät sig bestraffas. Av det aktuella brevet framgår att han "ensam inför många, ej fann skäl att vägra åtlydnad af den gifna befallningen".⁶⁷ I sammanhanget fungerar betoningen på övermakten som en förklaring till varför Schenström underkastade sig tredjeklassarnas slag, samtidigt som skolledningens hårda straff visar att tredjeklassarnas våld uppfattades som i högsta grad illegitimt.

Trots att Schenströms framgång som slagskämpe inte använts som utgångspunkt för denna analys, bidrar den till att bekräfta bilden av Schenströms beteende som manligt. Som framgått hade händelserna den 15 november sin upprinnelse i Rehbinders besök i nedre avdelningen. Vad Rehbinder hade där att göra framgår inte, men att det uppstod någon form av konflikt mellan honom och Schenström råder det knappast något tvivel om. Det faktum att Schenströms "skämtsamma" grepp i Rehbinders öron replikerades med en örfil tyder på att Rehbinder såg sig skymfad av Schenströms tilltag.⁶⁸ Örfilar tillhörde nämligen det gängse sättet att tillrättavisa yngre kamrater vid Krigsakademien.⁶⁹ Schenström verkar inte ha godtagit Rehbinders tillrättavisning – i stället började de brottas. Bilden av Schenström som stridens vinnare bekräftas av uppgiften att han höll Rehbinders huvud under armen samtidigt som han slog honom i ansiktet.⁷⁰

65. Harald Oscar Prytz, *Carlberg förr och nu: korta historiska uppgifter om Kongl. slottet, krigsskolan och kadettlifvet för tjugo år sedan*, Stockholm 1872, s. 25.

66. Protokoll 19/11 1862, Dh 1850-59-1864, vol. 1, F VIII, SMS, KKA, KrA.

67. Brev till guvernörsämbetet 24/11 1862, AHrM 1862, IH, D II, Ma, KsA, KrA.

68. Protokoll 19/11 1862, Dh 1850-59-1864, vol. 1, F VIII, SMS, KKA, KrA.

69. Larsson 2005, s. 284. För en närmare diskussion rörande örfilens symboliska aspekter, se Jonas Liliequist, "Violence, honour and manliness in early modern northern Sweden", i Mirikka Lappalainen & Pekka Hirvonen (red.), *Crime and control in Europe from the past to the present*, Helsingfors 1999.

70. Protokoll 19/11 1862, Dh 1850-59-1864, vol. 1, F VIII, SMS, KKA, KrA.

Även i Schenströms fall kommer alltså manligheten till uttryck på två olika sätt, dels i hans plats i den homosociala gemenskapen, dels i den situation då hans manlighet sattes på prov. Händelserna i nedre avdelningen kan närmast förstås som ett slags kraftmätning. När Rehbinder i egenskap av tredjeklassare kom in i andra klassen befann han sig i en överordnad ställning enligt den hierarkiska ordningen inom kadettkåren.⁷¹ Schenströms "skämtsamma" tilltag kan därmed ses som ett brott mot denna ordning. Trots detta brott finns det inget som tyder på att Schenströms beteende uppfattades som omanligt och ser man till skolledningens reaktion synes det heller inte ha fördömts. Tvärtom slapp Schenström faktiskt undan utan så mycket som en varning, trots att han faktiskt hade klått upp en äldre kamrat.⁷² Schenströms våld mot Rehbinder framstår därmed som en legitim form av våld.

Den homosociala gemenskapen på Karlberg

Utöver den bild som förhörprotokollen ger av Schenströms respektive Egerströms förehavanden, kan också en närmare studie av övriga inblandade bidra till förståelsen av den manlighet som odlades på Karlberg. När det gäller händelserna den 15 november 1862 är särskilt tredje klassens sätt att rättfärdiga beslutet att ge Schenström klasstryk av intresse. Enligt Rehbinder hade några kadetter ur tredje klassen varit närvarande vid slagsmålet och dessa hade då förargats över hur en kadett i andra klassen kunde ge en tredjeklassare stryk. Det föranledde att man mangrant inom klassen beslutat att straffa Schenström för hans tilltag.⁷³ Intressant nog synes denna uppgift inte ensam ha vilat på Rehbinder, utan som framgår av förhörprotokollet tog hela klassen på sig det kollektiva ansvaret för uppgiften. Detta bekräftas av Sandels som i förhöret uppgav att planen var att varje kadett skulle utdela varsitt slag.⁷⁴

Tredje klassens kollektiva ansvar för upprätthållandet av sin heder synes dock inte ha stannat vid ett gemensamt agerande vid schavotten. Enligt straffregistret skall nämligen Anders Aréhn och sju andra kadetter ha "förklarat sig och hela 3 klassen moraliskt delaktiga i bestraffningen af en kadett".⁷⁵ Dessa anteckningar härrör med största säkerhet från det beslut som

71. Den hierarkiska ordningen inom kadettkåren har tidigare belagts i Larsson 2005, s. 271–273.

72. Sr 1848–1875, vol. 4, D IX, SMS, KKA, KrA.

73. Ett liknande resonemang återfinns även i Wästfeldts vittnesmål; Protokoll 19/11 1862, Dh 1850–59–1864, vol. 1, F VIII, SMS, KKA, KrA.

74. Protokoll 19/11 1862, Dh 1850–59–1864, vol. 1, F VIII, SMS, KKA, KrA.

75. Sr 1848–1875, vol. 4, D IX, SMS, KKA, KrA.

tredjeklassarna fattade om att försöka rädda de kamrater som hotades av relegering genom att ange sig själva som medbrottslingar. Enligt Bratt var överste Lagercrantz nöjd med att statuera ett exempel genom att relegera dem som aktivt deltagit i misshandeln av Schenström. Trots detta skall hans svar till tredjeklassarna ha blivit ett annat: "De arresterades straff blir relegation. De av Er, som vilja dela detta skola på slaget 24 timmar härefter anteckna sig på en lista, som jag skall hålla i beredskap."⁷⁶ Bratt hävdar vidare att dagen därpå stod alla tredjeklassare inför guvernören, redo att skriva under sin egen dom. Någon sådan möjlighet gavs, som det visade sig, inte. I stället beordrades klassen upp på Rikssalen, där de fick åhöra det förmaningstal som citerats i inledningen av denna uppsats.⁷⁷

Den lojalitet som tredje klassen visade prov på i slutet av november kan med fördel jämföras med den enade front som kadettkåren uppvisade när man bemötte Egerströms vittnesmål i slutet av oktober. Vid förhöret onsdagen den 22 oktober var det ingen kadett som ville vittna till Egerströms fördel, men desto fler som var villiga att framhålla hans fel och brister. Av andra klassens primarier var det ingen som sade sig ha märkt något av det som Egerström anförde. I stället gav man exempel på brister i Egerströms beteende. Exempelvis framhöll Emil Oldevig att han som ordningsman vid ett flertal tillfällen blivit tvungen att tillrättavisa Egerström under lektionerna. Erik Kilman berättade att han hade observerat att Egerström låg och läste under sin vistelse på Karlbergs sjukavdelning, trots att han var inlagd för ögonsjukdom. I likhet med primarierna hade inte heller kadettkorporalen Wilhelm von Schwerin märkt att någon skulle ha visat ovilja mot Egerström. Däremot kunde han rapportera att Egerström nämnt för piketkorporalen Arvid Silfversparre att han skulle rymma igen.⁷⁸

Intressant nog var det denna gång inte bara kadetterna som höll ihop; även befälen hjälpte till att sluta leden. Ingen av de närvarande officerarna sade sig ha märkt något av det som Egerström vittnat om. I stället berättade löjtnant Horn att han en dag genom sitt fönster hört kadetten Per Åstrand "säga åt en annan kadett: 'icke kan man säga att Egerström gifvit sig af härifrån för penalism.'"⁷⁹

76. Bratt, *Kadettminnen* 1927, FKA, KrA, s. 26f.

77. *Ibid.*, s. 27.

78. Denna uppgift bestyrktes sedan av Silfversparre; Protokoll 22/10 1862, Dh 1850–59–1864, vol. 1, F VIII, SMS, KKA, KrA.

79. Protokoll 22/10 1862, Dh 1850–59–1864, vol. 1, F VIII, SMS, KKA, KrA.

Efter onsdagens förhör gick det inte mer än fyra dagar innan fallet Egerström återigen gav anledning till majorsförhör. Som anledning till förhören angavs att det hade kommit till guvernörens vetskap att Egerström beklagat sig över att inte heller någon av officerarna talade med honom sedan han anmält sina plågoandar.⁸⁰ Som svar på denna anklagelse framhöll tjänstgörande majoren Örn att han vid åtskilliga tillfällen besökt sjukhuset och då som vanligt frågat hur kadetterna, även Egerström, mädde. Vidare påminde han sig särskilt hur han en gång på borggården ropade till Egerström, och frågade hur han hade det, ”hvarpå denne helt gladt svarade: ’bra’”.⁸¹ Liknande svar erhöles även av det övriga befälet och Egerström erkände även på punkt efter punkt sanningsenligheten i dessa uttalanden.⁸²

Krigsakademien och manlig fostran

Trots att det skrivits en del rörande pennialism inom det svenska utbildningsväsendet har det sällan gjorts med tydliga kopplingar till manlighet.⁸³ Som framgått är emellertid uppmärksammandet av könsaspekter närmast en förutsättning för att förstå de händelser som utspelade sig på Karlberg under hösten 1862. De starka reaktioner som Egerström väckte säger en hel del om vilken sorts män som Krigsakademien skapade. Kadetten fick inte vara ”klemmig”, eller för den delen ”gullig”, han skulle vara en god kamrat. Just klemigheten diskuteras även i Prytz’ självbiografiska beskrivning av Karlberg. Enligt Prytz var den behandling de yngre kadetterna fick utstå ofta hård och minst sagt fysiskt känbar, men samtidigt vill han också poängtera att den ”ej obetydligt bidrog till att härda en bortklemad yngling”.⁸⁴ Denna syn på kadetterens vedermödor kan med fördel kopplas till Toshs beskrivning av engelska *public schools* som ett slags snabbkurs i manlighet och Hewards tanke om internatskolemiljön som en övning i ledarskap.

80. Protokoll 26–28/10 1862, Dh 1850–59–1864, vol. 1, F VIII, SMS, KKA, KrA.

81. Ibid.

82. Ibid.

83. Se exempelvis Mats Hellspong, ”Kadetttraditionerna på Karlberg”, i Bo Kjellander (red.), *Karlberg: slott och skola*, 3: människor och miljö, Stockholm 1992, s. 194–196.; Crister Skoglund, *Vita mössor under röda fanor: vänsterstudenter, kulturradikalism och bildningsideal i Sverige 1880–1940*, Stockholm 1991, s. 19; Anders Florén, ”När studenten blev modern: Uppsalas studenter 1600–1850”, i Henrik Ågren (red.), *Reformeringen av studentkulturen: nationer och universitet under stormaktstiden*, Uppsala 1999, s. 10–15; Lars Geschwind, *Stökiga studenter: social kontroll och identifikation vid universiteten i Uppsala, Dorpat och Åbo under 1600-talet*, Uppsala 2001, s. 199–204. Till undantagen hör Florin & Johansson 1993, s. 32–34; Tjeder 2003, s. 117.

84. Prytz 1872, s. 24.

Vidare kan också kadettkårens reaktion mot Egerström ses som en del i stärkandet av kadetternas manlighetsideal. Genom att en individ så tydligt bröt mot de föreställningar som var rådande inom gruppen tydliggjordes konfliktlinjerna mellan vad som var ett accepterat uppförande och inte. Egerström förkroppsligade därigenom vad som med Mosses begrepp kan förstås som en kontratyp. I likhet med Tjeders studie visar analysen prov på hur motbilder av detta slag inte bara förekommer på ett diskursivt plan, utan även kan vara en realitet. I det aktuella fallet var det inte den klemige som stereotyp, men Egerström som dess inkarnation, som bidrog till att stärka det manlighetsideal som kadettkåren upprätthöll.

Den enade front som Egerström mötte vid förhören i slutet av oktober såväl som tredje klassens försök att rädda sina klasskamrater från relegering, blir vidare tydliga exempel på kadettkårens gemenskap. Denna samhörighet kan med fördel ses utifrån tankar om homosocialitetens betydelse för upprätthållandet av manliga ideal. Dessa teoretiska ansatser bidrar även till att förklara logiken bakom tredje klassens beslut att ge Schenström klasstryk, men också till att ge mening åt det faktum att också andra kadetter ur tredje klassen erkände sig lika delaktiga med dem som slog.

Beträffande det utövade våldet är det svårt att dra några långtgående slutsatser utifrån kadetternas handlande och skolledningens inställning. Det framstår dock som om det fortfarande vid början av 1860-talet fanns en viss acceptans för våldsanvändning inom samhällets övre skikt. Som framgått reagerade man olika hårt på olika former av våld. Denna ambivalens finner emellertid sin förklaring om man väljer att se händelserna utifrån Kolnars tankar om centripetalt och peripetalt våld. Den hårda reaktionen gentemot Schenströms antagonister skulle alltså kunna ses som ett uttryck för att deras handlande uppfattades som illegitimt eller som en peripetal form av våld, medan slagsmålet mellan Schenström och Rehbinder snarast var att betrakta som ett centripetalt våld.

Denna studie visar därmed att det våld som utövades inom kadettkåren ingalunda kan betraktas som ett uttryck för enbart elakheter eller ondska. I stället finner det sin förklaring i kadetternas och officerarnas uppfattningar om manlighet.

The masculine and the non-masculine at Karlberg: A study of bullying at the Swedish cadet corps

The article discusses masculine practices within the Swedish cadet corps during the 19th century through two cases of violent behaviour in the year 1862. Although the cases occurred in the same year the academy punished the offenders differently. The difference cannot be explained by either the degree of violence used by the offender or the offender's age and social standing. For this reason conceptions of masculinity seems a feasible explanation for the academy's response.

The perception of masculinity as foremost a homosocial role is a cornerstone of the analysis, as are concepts such as countertypes and peripetal or centripetal violence.

Comparison of the cases reveals perceptions of what a cadet ought to be like and what characteristics the cadet corps and the officers disapproved of. The term comrade was often used to signify that a fellow cadet was a courageous and reliable person. A good comrade could stand his ground and if needed take a beating. Under no circumstances were you allowed to inform on your fellow cadets. Terms like weak and cute signified lack of masculinity. The study also shows that the solidarity within the corps was very strong and that several cadets were willing to risk being expelled to defend the corps' honor.

Keywords: 19th century, masculinity, homosocial, violence, bullying, boarding schools, cadet academies